Kovida Shloka #10 - Raghuvamsham Sarga 2 - Shloka 37

Links to the lecture and the class notes

1. Link to YouTube lecture on this shloka by Smt. Vidhya – https://www.youtube.com/watch?v=v-2yGyMC2Pw
2. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on the shlokas present in Kovida - https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT361XPs_ZVFu6docp_PVxfRbF
3. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2 - https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT362dCx4-a-wqb7f7B-Fj1SKU
4. Link to the notes from Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2 - https://nivedita2015.wordpress.com/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh/ https://nivedita2015.wordpress.com/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh2/ https://nivedita2015.wordpress.com/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh3/

Class notes for this shloka

37. श्लोकः

https://www.youtube.com/watch?v=v-2yGyMC2Pw

मूलपाठः

कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य ।
अथैनमद्रेस्तनया शुशोच सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः ।। २.३७ ।।

पदच्छेदः

कण्डूयमानेन, कटम्, कदाचित्, वन्यद्विपेन, उन्मथिता, त्वग्, अस्य, अथ, एनम्, अद्रेः, तनया, शुशोच, सेनान्यम्, आलीढम्, इव, असुरास्त्रैः

अन्वयार्थः

- कदाचित् = कस्मिंश्चित् समये
- कटम् = कपोलम्
- कण्डूयमानेन वन्यद्विपेन = घर्षयता वनगजेन
- अस्य त्वग् = अस्य देवदारोः वल्कलम्
- उन्मथिता = उत्पाटिता
- अथ अद्रेः तनया = पश्चात्, पार्वती

- असुरास्त्रैः आलीढम् = दैत्यायुधैः क्षतम्
- सेनान्यम् इव = सेनापतिं स्कन्दम् इव
- एनम् = इमं तरुम्
- शुशोच = शोचितवती

अन्वयः

कदाचित् कटं कण्डूयमानेन वन्यद्विपेन अस्य त्वग् उन्मथिता । अथ अद्रेः तनया असुरास्त्रैः आलीढं सेनान्यम् इव एनं शुशोच ।

आकाङ्क्षा

- उन्मथिता (अभवत्)
    - का उन्मथिता ? त्वग्
        - कस्य त्वग् ? अस्य
    - केन उन्मथिता ? वन्यद्विपेन
        - कीदृशेन वन्यद्विपेन ? कण्डूयमानेन
            - किं कण्डूयमानेन ? कटम्
            - कदा कण्डूयमानेन ? कदाचित्
        - अथ शुशोच
            - का शुशोच ? तनया
                - कस्य तनया ? अद्रेः
            - कं शुशोच ? एनम्
            - कमिव एनम् ? सेनान्यम् इव
                - कथम्भूतं सेनान्यम् ? आलीढम्
                - कैः आलीढम् ? असुरास्त्रैः

तात्पर्यम्

सिंहः पुनः आह - 'पुरः दृश्यमानः पार्वत्या पुत्रतुल्यः एषः देवदारुः कदाचित् क्षतग्रस्तः जातः । कस्मिंश्चिद् वनगजे अस्य वृक्षस्य काण्डे स्वकपोलं घर्षितवति, अस्य वल्कलम् उत्पाटितम् । ततः गौरी युद्धे दैत्यायुधैः स्वनन्दनं स्कन्दम् आहतं विदित्वा यथा विषीदेत् तथा एतम् व्रणितं वृक्षं दृष्ट्वा विषण्णा अभवत्' ।

पदविवरणम्

- कण्डूयमानेन = कण्डूय् 'गात्रविघर्षणे' कण्डूयते, शानजन्तं पदम् ।
- वन्यद्विपेन
    - वन्यः = वने भवः ।
    - द्विपः = द्वाभ्यां (मुखशुण्डाभ्यां) पिबति इति द्विपः ।
    - वन्यद्विपेन = वन्यः द्विपः वन्यद्विपः, तेन
- त्वग् = त्वच् शब्दः, चकारान्तः स्त्री. प्र. ए.व. । त्वक् त्वचौ त्वचः ।
- उन्मथिता = उत् + मन्थ् "मन्थँ विलोडने" + क्त । उन्मथ्नाति ।
- असुरास्त्रैः = असुराणाम् अस्त्राणि असुरास्त्राणि, तैः
- आलीढम् = आङ् + लिह् "लिहँआस्वादने" + क्त ।
    - लेढि इति लटि । 'आलीढ' शब्दः, अकारान्तः पुं. द्वि. ए.व. ।
    - आङ् (आसमन्तात्) उपसर्गपूर्वकः लिह् धातुः क्षतः इति अर्थं बोधयति ।
- सेनान्यम् = सेनां नयति इति सेनानीः, तम् । सेनानी शब्दः, ईकारान्तः पुं. सेनानीः सेनान्यौ सेनान्यः ।
- शुशोच = शुच् "शुचँशोके" – लिट् प्र.पु. ए.व. । लटि - शोचति ।

अन्यविषयाः

- उपमा

छन्दः

- वृत्तम् - उपजातिः । इन्द्रवज्रा उपेन्द्रवज्रा च इति वृत्तद्वयमपि त्रिष्टुब्भेदान्तर्भूतम् । विस्तरेण ज्ञातुं प्रथमश्लोकं वा अत्र वा https://niveditawordpress.com/chandas-2/#upajaatih पश्यतु ।

Word-Meaning

- कदाचित् = On one occasion
    - अस्य = its, this tree's
    - त्वग् = bark
    - उन्मथिता = was destroyed
    - वन्यद्विपेन = by a wild (वन्य) elephant (द्विप)
        - कण्डूयमानेन = by one which was scratching
        - कटम् = its temples (against the tree)
    - अथ = Due to that

- अद्रेः तनया = Parvati, the daughter (तनया) of the mountain (अद्रि)
- शुशोच = grieved for
- एनम् = it, this Devadaaru tree.
- इव = as if (it is)
    - सेनान्यम् = Skanda, the commander of the divine forces
        - आलीढम् = who is beaten or wounded (literal meaning is licked out)
        - असुरास्त्रैः = by the asuras' (असुर) weapons (अस्त्र)